

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מטות, תשע"א
מספר 924

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הכשרת כלים: למשמעות ההקשר שבו כתובות ההלכות*

ניאמר אֶלְעֶזֶר הַכֹּהֵן אֶל-אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמְלַחְמָה זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר-צִוָּה ה' אֶת-מֹשֶׁה. אַךְ אֶת-הַזֵּהָב וְאֶת-הַכֶּסֶף אֶת-הַנְּחֹשֶׁת אֶת-הַבְּרֹזֶל אֶת-הַבְּדִיל וְאֶת-הָעֶפְרָת. כָּל-דָּבָר אֲשֶׁר-יָבֵא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהַר, אַךְ בְּמֵי נְדִיָּה יִתְחַטָּא, וְכֹל אֲשֶׁר לֹא-יָבֵא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמַּיִם. וְכַבִּסְתֶּם בְּגָדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי וְטָהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל-הַמִּחֻנָּה (לא: כא-כד).

וְכִלְי-חָרָשׁ אֲשֶׁר תְּבַשֵּׁל-בוֹ יִשְׁכַּר וְאִם-בְּכִלֵי נְחֹשֶׁת בְּשֵׁלָה וּמִרְק וְשִׁטֵּף בַּמַּיִם (ויק' ו: כא).
בפרשתנו מופיעים יסודות דיני הכשרת כלים, שהם הרחבה של הנאמר בספר "ויקרא". עיון ראשוני בפסוקים ובהקשרם מעלה כמה תמיהות שפתרון ישפוך אור על הבנת הסדר הפנימי של התורה ועל מידת הדרש "דבר הלמד מעניינו".
השאלות שיש לשאול בפרשה זו הן כדלהלן:

- מדוע פיצלה התורה את דיני הכשרת כלים (הטעונים הכשרה) לשניים?
- האם יש משמעות הלכתית או רעיונית למיקום של הלכות ההכשרה? הלכות ההכשרה של כלי חרס וכלי נחושת נכתבו בהקשר של קרבן חטאת, וההלכות האחרות נוגעות לכלים שנלקחו שלל מן הגויים.
- לכאורה, יש בפרטי הדינים עירוב של שלושה נושאים שונים: הכשרת כלים, טבילת כלים של גוי העוברים לחזקת ישראל וטומאת מת. מה משמעות כתיבת שלושת הנושאים האלו יחד?
- האם הכותרת של כל ההלכות הללו היא "דיני מאכל" או "דיני הרחקה מעכו"ם" או "דיני טהרה"? אמנם מצד העיקרון אין אנו לומדים הלכות מהמקרא אלא על פי מסורות חז"ל, אבל מעניין להבין את המפתח שלפיו "פיזור" הקב"ה את דברו בתורה ומה משמעות הקונטקסט על הטקסט?

פתרון חלקי לשאלות שהעלינו מצוי בהבנה הדו-משמעית של המושג "מי נידה": האם הכוונה למים שהנידה טובלת בהם ואז המשמעות היא טבילת כלים, או שהכוונה למים שמזים על טמא מת, ואז הנושא כאן הוא דיני היטהרות מטומאת מת לחוזרים מן המלחמה שנטמאו במגע עם החללים. המקור לדיני הכשרת כלים ולטבילת כלים מצוי, כאמור, בפרשתנו. אבל מעיון בסוגיה שלהלן רואים שחז"ל התלבטו במחשבה ראשונה בשאלה, אם די כאן בטהרה של הכלים או שיש צורך גם בטבילתם במקווה לשם הכשרתם לשימושן של יהודי (עבודה זרה עה ע"ב):
הלוקח כלי תשיש מן העובדי כוכבים את שדרכו להטביל יטביל, להגעיל - יגעיל ללבן באור - ילבן באור. השפוד והאסכלא מלבנן באור, הסכין שפה (משייף אותה) והיא טהורה.

* ראו גם מאמרו של הרב אהרן כ"ץ בדף שבועי לפרשת צו, תש"ס (מס' 333).

תנא, וכולן צריכין טבילה בארבעים סאה. מנהני מילי (מנין לנו)? אמר רבא דאמר קרא (במ' לא:כג) "פֶּל-דְּבָר אֲשֶׁר-יָבֵא בְּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בְּאֵשׁ וְטָהַר" הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת. תני בר קפרא מתוך שנאמר "בְּמֵי נְדָה" שומע אני שצריך הזאה שלישי ושביעי, תלמוד לומר "אך" חילק, אם כן מה תלמוד לומר "במי נדה"? מים שנדה טובלת בהן הוי אומר ארבעים סאה. איצטריך למיכתב "וטהר" ואיצטריך למיכתב "במי נדה" אי כתב "וטהר" הוה אמינא (הייתי חושב) וטהר כל דהו, כתב רחמנא "במי נדה". ואי כתב רחמנא "במי נדה" הוה אמינא הערב שמש כנדה, כתב רחמנא "וטהר" לאלתר.

ביאור - כל כלי שנהיה טרף, מכשירים אותו כדרך שימוש. מהפסוקים בפרשתנו למד בר קפרא שצריך לאחר מכן גם להטבילו במקווה, כדי להעלותו מטומאת הגוי, ומיד הוא ראוי לשימוש. כלומר, אין מדובר דווקא בחוזרים מן המלחמה.

במקום אחר בתלמוד יש דיון במשמעות השטיפה ומשמעות המריקה, ומכאן שיש דו-משמעות לפסוקים הדנים בהכשרת כלים (זבחים צז ע"א):

תנו רבנן מריקה ושטיפה בצונן דברי רבי. וחכמים אומרים מריקה בחמין ושטיפה בצונן. מאי טעמא דרבנן? מידי דהוה (כמו שיש דין) אגיעולי עובדי כוכבים. ורבי אמר לך הגעלה לא קאמינא כי קאמינא למריקה ושטיפה דבתר הגעלה (לא מדובר כאן על הגעלה אלא על הטבילה שאחר ההגעלה). ורבנן, אם כן לכתוב קרא או 'מורק מורק' או 'שוטף שוטף' מאי 'ומורק ושוטף' שמה מינא (נלמד מכאן) מריקה בחמין ושטיפה בצונן. ורבי אי כתיב ומורק מורק הוה אמינא תרי זימני מורק או תרי זימני שוטף, לכך כתיב "ומורק ושוטף" לומר לך מריקה כמריקת הכוס שטיפה כשטיפת הכוס.

ביאור - רבי ורבנן חולקים כאן בשאלה מה נלמד מכך שהתורה השתמשה בפעלים "מורק" ו"שוטף"? לדעת רבי שתי הפעולות נעשות בצונן: אחד להכשרה ואחד לטהרה, ואילו לדעת רבנן תחילה יש למרקם בחמים ואחר כך לשטוף אותם בצונן. המקור לדבריהם הם פסוקי פרשתנו המלמדים על סדר הכשרת הכלים משימושו של הגוי לשימושו של ישראל.

מדברי הרמב"ם נראה שלמד בדרך אחרת את פסוקי פרשתנו¹:

טבילה זו שמטבילין כלי הסעודה הנלקחין מן הגויים, ואחר כך יותרו לאכילה ושתייה, אינה לעניין טומאה וטהרה, אלא מדברי סופרים. ורמז לה "פֶּל-דְּבָר אֲשֶׁר-יָבֵא בְּאֵשׁ"; ומפי השמועה למדו, שאינו מדבר אלא בטהרתן מידי גיעולי גויים, לא מידי טומאה. שאין לך טומאה שאינה עולה אלא על ידי האש. וכל הטמאים, בטבילה עולין מטומאתן, וטומאת מת, בהזאה וטבילה. ואין שם אש כלל אלא לעניין גיעולי גויים. וכיון שכתוב "וטהר", אמרו חכמים הוסף לו טהרה אחר עבירתו באש להתירו מגיעולי גויים.

כלומר הפסוקים דנים במצב הכלים אחרי המלחמה, אבל יש בהם רמז לתקנה מדרבנן. חז"ל גילו לנו מה משמעות הפסוקים, כי הכתוב עצמו אינו חד-משמעי.

לדעת הרמב"ם בפרק ח' מהלכות מעשי הקרבנות, שבירת כלי שאכלו בו חטאת היא גזרת הכתוב רק בחטאת ללא קשר לדינים הרגילים בהכשרת כלים בחולין. כלומר אין בפרשתנו "חזרה" על דיני הכשרת כלים אלא נושא חדש. לדעת רש"י, דין הכשרת כלים שנאכל בהם קרבן נוהג בכל הקרבנות, ועניינו להתגבר על איסור "נותר" בבשר הקרבנות שנשאר בלוע בכלי. בספר "ויקרא" נאמרו דיני הכשרת כלים מצד הקודש הבלוע בהם שנאסר לאחר שעבר זמן אכילת הקרבן, וכדי שיהיה אפשר להשתמש בהם לחולין, יש להכשירם.

יש לשים לב שפרשת הכשרת הכלים נאמרה על ידי אלעזר, שהיה סגן הכוהן הגדול ואחראי על הטהרה באפר פרה אדומה. עובדה זו יש בה אולי כדי לרמוז שמדובר פה גם בטהרה.

עוד עניין שיכול לשפוך אור על פרשה זו הוא שבמלחמת סיחון לא נצטוו ישראל כלל על דיני הכשרת כלים, והיה מותר להם לאכול גם מאכלות אסורים. אם נבין מה ההבדל בין המלחמות ייתכן שיהיה בידינו מפתח להבנת ה"ערבוב" של דיני טהרה עם דיני הכשרת כלים ועם דיני טבילת כלים.

יש לציין שהלכות אלו נאמרו בזמן ששבו ישראל ממלחמת הנקמה במדיין. באותה עת נאמרו לישראל כמה הלכות המבדילות את תוצאות מלחמה זו ממלחמת סיחון. אף על פי שגוי אינו מטמא בטומאת אוהל, הרי כאן נצטוו לנהוג בדיני טהרה ולהמתין מלהיכנס למחנה ישראל, וממילא לא

¹ הלכות מאכלות אסורות, פרק י"ז.

יכלו להכניס למחנה גם את הכלים. מצב זה הוא שגרם לספק, אם דין הכלים הוא דין טומאת כלים או דין הכשרת כלים שאכלו בהם מאכל אסור. בענייננו מדובר ב"דבר הלמד מעניינו". כלומר, היות שהיו טמאי מת בגלל המלחמה וטימאו גם את הכלים ואחר כך רצו לקחת מהם שלל, כנזכר בהמשך הפסוקים, היה צורך להזכיר את שלושת הנושאים בהקשר אחד ולפרט. כל זה גם משום שבמלחמה הקודמת מול סיחון השתמשו בכלים מבלי שהכשירו, ולא חלו עליהם דיני טומאה כי כולם נלחמו. והיות שטומאה הותרה בציבור, לא היה בכך כדי לעכב את השימוש בכלים, ואילו כאן, רק 12,000 מישראל יצאו למלחמה, ולא הייתה זו מלחמת כיבוש הארץ. לכן היה צורך לדון בדיני הכשרת כלים, בטהרתם ובטבילתם. נמצאנו למדים שהמצב בו האדם נמצא - במלחמה המפגישה אותו עם המוות או אם הוא נכשל בחטא המחייב קרבן חטאת, משפיע גם על כליו ועל כל סביבתו שצריכים להיות שותפים בתהליך ההיטהרות והחזרה לחיי טהרה.

הרב ש' צבי טל (טייך)

מנחה בתכנית הידברות דתיים-חילוניים באוניברסיטה